

Margretemisse, -dag 13/7 giver en stor nøddehøst, men »når det regner den dag, bliver der ej nødder« (1688; 10); kalenderdagen var derfor på nogle primstave mærket med en nød (1633; 11). Regnvejlr Margrethes dag fordærver nødderne (Jylland 1767, Lolland o. 1870; 12), der sættes få nødder (13) og mange bliver ormstukne (14); regner det Margrethes dag, · bliver nødderne få og kærnen svag (15), - »(Sankt) Margrethe har pissert i dem« (1688, 1880; 16) med hentydning til regnvejret, sml. nedenfor. - På Margrethes nat · sættes nødder i hat (Sønderjylland, Slesvig; 17), Marie Magdalene (22/7) · skabes nødder og humle på tene (18).

Meget regnvejlr i august gør nødderne *sjænda* = fordærvede (Bornholm; 19). - Lillejuleaften 23/12 går fanden i skoven og plukker nødder (Jylland; 20), dvs. når det blæser kraftigt den aften, ryster fanden nødder med (Fyn; 21).

LITTERATUR: (1) 951 1821,16; 760 558; (2) 235 CCCLXXXI, CCCXCVII; (3) 488g 1,47,297 (v. Haderslev); (4) 760 418; (5) 634 12166 (Gamtofte s.); (6) 634 12680; (7) 783b; 634 16683/17; (8) 466b 42; (9) 1004 44; 891 7; 941d 54; (10) 878 2,5; (11) 170 1816,27,401; (12) 977 154; 783b; (13) 891 8; 488g 1,77; (14) 605b 300; 941b 54; (15) 280 21/7 1940 jf. 760 558; (16) 878 2,5; 488 4,1880,371; (17) 482b 142; 488g 1,766; (18) 488g 1,77; (19) 449 1944,22; (20) 488 9,1888,74; (21) 278 1936,23 og 1939,26.

OVERTRO

Om den hule eller ormstukne nød med sort kerne sagde/siger man, at Sorte-Margrethe (Fredericiaegnen; 1), Sorte Grethe (ØFyn; 2), Skidte Margrethe eller Skidte Grethe (Sønderjylland, Fyn; 3), Grethe (Langeland; 4), Sorte Ellen eller Den sorte Kælling (Fyn; 5), fanden (NSjælland; 6), trollden (Sundeved o. 1880; 7) har tisset i den. En nød er ormstukken eller hul, fordi Skidte Mette eller Sorte Sidsel har været i den (M og ØFyn; 8), det skyldes mosekonen (Sønderjylland; 9). En sort (tom) nød kaldes *Pisse-Margrethe* (Jylland o. 1870; 10), *fandens nød* (Himmerland o. 1900; 11), en *starekasse* (NLangeland; 12).

Herhen hører måske også overtroen, at den, som forærer nødder bort, får sorte børn (13).

En nød med to kærner var et lykkevarsel (14) og gav lov til at gøre et ønske (Vendsyssel; 15), men unge piger eller gravide kvinder var betænkelige ved at spise kærnerne, for så fik de tvillinger (Langeland, VSjælland; 16). Kunne et kærestepar samtidig med fortænderne knække hver sin skal på en tvillingnød (to sammengro-

»Kong Lindorm« og hans brud. Tegning af Niels Skovgaard i Axel Olrik: *Danske Sagn og Æventyr*, 1928.

ede skaller), blev det gift indeværende år (Viborgeggen o. 1870; 17). Fik ung pige en tom skal, drillede man hende med, at hendes mand engang ikke havde noget hus de kunne bo i; til en karl sagde man: du får en pige uden bukser, etc. - derfor rystede man nødden, før den blev knækket (Falster o. 1900; 18).

Finder man i et selskab en nød med to kærner, aftales at *spille filippine*: parterne spiser hver sin kerne, og næste gang de mødes (eller en bestemt dag) har den vundet som først får sagt Filipine! og den anden må give en gave (kendt fra o. 1820; 19), i Sønderjylland skulle siges Hollidei! (Branderup sogn o. 1890; 20).

Kommer en af de små »orm« (nøddesnudebilens maddiker) levende ned i maven, æder den, til man bliver helt afkræftet; ormen bider tarmene over og lægger sig mod hjertet, så man dør - i kisten lever den af liget og andre døde, bryder så gennem jorden og lægger sig som en lindorm omkring kirken (21). Den kunne også komme af en nøddeorm, som passerede gennem et menneske, gravede sig ned og 100 år efter kom op (Fyn). Folk var derfor bange for nød-

der med orm i – tvivlere henvistes til gravstenen på Sakskøbing kirkegård over lægen justitsråd Schou (død 1821), som bar en sådan orm σ : Æskulap-slangen (22). Kom ormen levende ned i en kvindes mave, fødte hun et underligt dyr; det overgik en pige i VSjælland, man gav hende en stærk medicin og hun aborterede med en orm så tyk og fed som en pattegris (23). Da en nøddeorm blev lagt i en æske, forvandlede den sig efterhånden til en lindorm (Lundø ved Skive; 24).

Under tætte hasselbuske levede en særlig stor snog eller hugorm kaldt hasselormen eller snogekongen, hvid med hætte på hovedet (Langesø NFyn; 25).

Lindormen skulle fodres (eller fedes) med sødmælk og nøddekærner (Sjælland; 26) – oftere hedder det i sagnene, at den tyr – »nøddekalven« – som kæmper med og dræber lindormen, skal have dette foder (27). Der berettes også om heks, som foder en dreng med sødmælk og nøddekærner (28), jf. 5. historie af H. C. Andersens eventyr Snedronningen (1844).

Men hasselen havde også magt over slanger. Jomfru Marie søgte skjul under en hasselbusk, da hun gik ned ad bjerget for at besøge Elisabeth, det samme skete, da hun ledte efter bær til Jesusbarnet og blev angrebet af en slange, derfor velsignede hun busken og gav den kraft mod alt kryb (Sønderjylland; 29). Hvis man med en énårig hasselkæp skåret St. Hans nat trækker en cirkel omkring slangen eller hugormen, kan den ikke slippe ud og må dø i kredsen, eller man kan uden skade tage den op; alle slanger flygter for den, som bærer en hasselkæp (Jylland; 30). Prikkes med kæppen huller omkring hugormen, dør den straks, og bærer man kæppen på sig, må alle orme flygte (Øse Sønderjylland; 31).

Var en bøsse forhekset, skulle man med en hasselkæp genne en snog hen til munden og skyde den, derefter ramte den alt, hvad man sigtede på (fynsk cyprianus o. 1820; 32).

Hasselkæppe stukket i hørageren St. Hans aften værnede den mod hekse, eller de skulle få planterne til at gro mere i højden (33).

Ved at »kaste kæp« foran en pige ved nymåne, dvs. lade hende vælge mellem en hvid og en sort hasselkæp, bestemte hun sig for en bejler, idet hun gav ham kæppen tilbage (jyske tatere; 34). Kvinde blev elskovssyg, hvis man under hendes pude lagde en nøddeskal fyldt med kviksølv (VJylland; 35).

Lynet kunne ikke slå ned i en hasselbusk (Bornholm; 36).

En ønskekvist, lykkesør, spå- eller pegestikke, som fandt vandærer, guld osv., kunne være et trekløftet årsskud af hassel, skåret St. Hans nat eller julenat mens man mumlede en trylleformular, f.eks.: Gud held dig, du ædle ris, i Gud Faders navn søger jeg dig, i Guds Søns navn finder jeg dig, med Gud den Helligands magt og kraft brækker jeg dig. Jeg besværges dig, ris- og sommerblomst, ved den Allershøjstes kraft, at du vil vise mig hvad jeg dig byder ... (37). Med en hasselkvist i hånden ledte den fra Mecklenburg stammende nordfynske herremand oberst G. D. Finecke på Dallund i 1720'erne efter skatte (38), i øvrigt anvendtes ønskekvissten mest af vandsøgere, skønt den »uden tvivl er opfundet af egennytte og vedligeholdt af overtroen« (1800; 39), sml. pil bd. 2.

Med en hasselkæp skåret St. Hans nat kunne stilles blod, når den smurtes dermed og blodet tørrede ind (o. 1820; 40). Smertende tand skulle stikkes til blods med splint af hasselgren skåret ved total måneformørkelse, og syge kreaturer blev raske, når man slog dem med denne kæp (Slesvig; 41). »Grøder og udvækster« gnides væk en måneklar aften med årsskud af hassel og en trylleformel (42).

Mod koldfeber (malaria) brændes et antal hasselkæppe svarende til anfald af sygdommen og hver med et indsnit (1640; 43). I kæppen skæres så mange hak som man har bylder eller vorter, den kastes bagover og man løber fra stedet (44); der skulle først smøres blod fra vorterne på kæppen (Sjælland; 45). – Barn med koldfeber blev anbragt med benene gennem en flækket hasselgren (Odsherred; 46).

»I pesttider plejer man at tage de afhasede nøddeskaller ... og fylde dem med kviksølv og hænge dem om halsen, at man af pestilense, som er en såre meget smitsom sygdom, ej skal blive befængt«; barselkvinder, som har mistet brystmælken, går også med disse nøddeskaller om halsen (1648; 47). Mod angst og hjertebe-svær bæres »spejl« af påfuglefljer stukket gennem borehullet ind til ormstukket nød (begyndelsen af 1700-t; 48). Mod bylder var det godt at gå med nødder i lommen (ØJylland; 49).

Ved den vestlige udkant af Hædede skov SSjælland står en gammel hasselbusk kaldet »troldhasselen«; her skal fem svenske soldater, dræbt af gøngerne, ligge begravet. Iflg. en anden forklaring sprang her for 100 år siden en helbredende kilde frem; en pige besøgte kilden, men i »Djævelkløften« sad fanden og hans troldkælling, og de sørgede for, at hun druknede. Trold-

kvinden kastede en hasselkæp efter hende – da forsvandt kilden og haslen slog rod (50).

I et eventyr lokker dreng fanden gennem hullet ind i en tom hasselnød, og beder smeden slå den itu med forhammeren – der lyder et brag, så taget flyver af smedjen: – Jeg tror, fanden var i nødden! siger smeden, – ja, det var han vel, svarer drengen (51).

LITTERATUR: (1) 228e tb. XXXVIII; (2) 634 12196; 107 1929; (3) 520 27; 519 131; 107 1946; 153 12,1940,106; (4) 634 18757,12304; (5) 519 131; (6) 107 1944; (7) 634 12007; (8) 634 12006,14741; (9) 520 27; (10) 783b; 243 1967,159f; (11) 634 19188; (12) 634 12680; (13) 830 8,1887,180; (14) 891 35; 488 4,1880,406; 228e 3,899; 760 542; (15) 634 12054 (Volstrup Vends.); (16) 466b 48; 24 246; 624c 49; 19 37; 634 12304; (17) 783b; (18) 634 11968 (19) 690 4,955; (20) 634 15446; (21) 488i 2,176,183,186; (22) 466b 79; 634 6/3 1889; 308b 164; (23) 466b 78f; (24) 488i 2,183 og 3,372; 488j 2,122; (25) 19 116; (26) 418 167; 941 114; (27) 488j 2,119,127ff; 333h 372ff; (28) 466 100; (29) 820; (30) 794 4,1872–73,162; 783b; 488 4,1880,402f; 328f 2,111,125; (31) 488j 6,328; (32) 273 200; (33) 19 112f; (34) 224b 1, 1912,15; (35) 488c 363 (1785); 328e 2,108; (36) 449 1938,44; (37) 679 1,393f; 83 215; 1007 1893,15; 328f 2,57,99; (38) 19 114; (39) 739 2,625; (40) 488o 62f; (41) 885 18,1942,232 jf. 488 4,1880,364; (42) 328f 1,50; (43) 488o 39; (44) 488i 4,587; 488o 97; (45) 24 51; 941d 54; (46) 24 63; (47) 697 5; (48) 488o 59f; (49) 161 1906/23: 1928; (50) 673 21/7 1957 (tillæg); (51) 634 14741.

GÅDER, ORDSPROG OG TALEMÅDER

Hvad er det, der kan komme i et musehul, men ikke vende sig i en kobås? = hasselkæp (1).

Det er højt hængende, · stift stængende, · har en brun snude · og en lådden hue (2). Lådden foruden · brun om snuden, · unge gider hellere haft det end gamle (2).

Syv år min moder var, · før hun mig til verden bar, · de rysted mig ned, de samled' mig op, · de knuste min krop, · de åd alle mine indvolde op (3). Da jeg var ung og grøn, ville ingen til mig se; da jeg blev gammel og grå, da sloges de om mig som hund og kat; siden tog de mig ud af mit hus, jeg kommer der aldrig mere (Ribeegnen; 4). Da jeg var moden, da havde jeg min fulde alder, · da faldt jeg for min moders fod, på jorden jeg nedfalder; · tre kjortler jeg havde på af første mester skåret, · de stod [klædte] mig alle bravt, thi jeg med dem er båret [født]; · den første blød, den anden hård og stiv, · når den tredje tages af, da mister jeg

mit liv! (5). Da jeg var lille og hvid, da havde jeg mange venner, · da jeg blev stor og brun, da fik jeg mange fjender. · De leged' med mig som kat med mus, · de jaged' mig ud af mit lille hus, · av, av, min ryg den knast' (6). Da jeg var ung og hvid, da var jeg slatten som en klud, ingen fristere [bejlere] havde jeg; men da jeg blev mørkebrun, mange fristere fik jeg; de leged' med mig som kat med mus, · tit førte de mig selv i hus, min arme ryg den knaste (4). Mens jeg var ung og grøn, havde jeg ingen bejlere; men når jeg blev ældre, fik jeg bejlere mange, de leged' med mig som katten med en mus, og jeg måtte min arme ryg knække (Bornholm; 7).

Den brune nød har den søde kærne; nødden er kun lidet værd og endnu mindre, om kærnen er borte (Peder Laale 1506; 8). Små nødder er kærnefulde; den, som vil æde kærnen, må først bryde skallen; børn leger med nødder, gamle med eder (alle Peder Syv 1682; 9). Der skal stærk tand til hård nød; den hårdeste skal har sødste kærne; hvo kærnen vil æde skal nødden bryde (10). Det er lange nødder at hase ☉: har lange udsigter til at lykkes; det er en hård nød at hase (eller knække) = om det besværlige; hun har fået sin nød at knække (om den gravide); han kan knække nødder med hagen og næsen (den tandløse); han går vel og bider nødder i Rold skov = når der spørges om en fraværende (11). Han lever ikke af døde (ormstukne, tomme) nødder (om den velnærede) (NSlesvig; 4); det er ikke for døde (tomme) nødder, at N. N. gør det – siges, når man synes at skimte en bagtanke (Fyn; 10); samle noget i en nøddeskal; stor lykke og en nøddeskal fuld af forstand kan regere verden (10), men: store nødder uden kærne, · store hoveder (eller: lange lømler) uden hjerne (12), jf. s. 235.

Den mand er ikke stort bevendt, som praler med sin hjerne; · det er jo kun den skrumpne nød, som rasler med sin kærne. H. V. *Kaalund* (13). *Nødden, en nød* er slang for menneskehoved, mursten og slag med knoen i hovedet (14).

LITTERATUR: (1) 488n 42; (2) 830 9,1888,95,134; (3) 488n 267f jf. 228e 2,719 (Vejleegnen); (4) 228e 2,719; (5) 830 9,1888,14; (6) 885 2,1925–26,110; jf. 830 9,220f,222; (7) 289 7,1935,66 jf. 228e 2,719 (VSlesv.); (8) 570 64,102; (9) 878 1,21,79,96,444; (10) 760 418f; (11) 488n 231,504; (12) 586 2,367; 488n 231; (13) 506b 1844,4; (14) 85 170.

PROSA OG POESI

Haslerne langs åbrinken dingler med deres

lange, gyldne strimmelklude *Svend Fleuron* (1). Hasselens lange gule hanrakler hænger kælent ned og venter, at en barmhjertig vind skal føre deres støv over på de rødmelede hunrakler *Sophus Bauditz* (2). Hasselkrattene står ... med blufærdigt kønslige blomster; hanblomsterne skiddentgule som sennepspulver, men dryssende rigdomme af gyldent støv, hvormed blomsten velviser hunblomsterne, violette i skyggerne, krusede og flammende rødt, små faste punkter, når solstrålerne finder dem og fastholder dem på brunblanke nøddekæppe *Michael Tejn* (3). Nøddernes små buttede åsyn ... titter frem af deres grønne kyser ... altid i flok og følge som tvillinger eller trillinger *Knud Poulsen* (4).

I haven svulmer haslens brune rakler · og hilser håbefuldt det unge år, · et vartegn, som man véd skal varsle vår · og vidner om at vintrens vælde vakler *Piet Hein* (5). Nu drager gærdets gråpil · sølvknopperne på række · og haslen hænger guldpunt · ud over hegn og hække *Johannes Jørgensen* (6). De [raklerne] ligner fingre

med gylden hud · så følsomme, fine og myge, · der drysser i gylden rigdom ud · på min handske en blomsterstøvsbyge *Karen Plovgaard* (7). En hasselnød · fra hasen brød · som barn af moderskød *Niels Jeppesen* (8). Valdemar Rørdam, Hasselblomst (9).

LITTERATUR: (1) 237e 10; (2) 51b 206f; (3) 64 5/5 1951; (4) 730d 176f; (5) 725 6/1 1954; (6) 463b 43; (7) 724 12; (8) 439b 56; (9) 789q 20f.

Avnbøg, *Carpinus betulus*

minder en del om bøgen, men er noget mindre og har rynkede, savtakkede (ikke glatte, helrandede) blade. – Den skruer sig op som i konstante veer, og smerterne spores i formen foroven og forneden. *Villy E. Risør* (1).

Avnbøg 1563ff, forleddet er beslægtet med avet (om) og betydningen altså nærmest 'bagvendt,

Den 2 meter høje hæklabyrinth af avnbøg i Egeskovs park. Foto: Det kgl. danske Haveselskab: Danske Herregårdshaver, 1930–39.

